Віталій ДМИТРЕНКО
(*Полтава, Україна*)

Священики Ісаєвичі: спроба реконструкції історії сім'ї парафіяльного духовенства XVIII ст. за матеріалами облікових джерел церковного походження

Останнім часом в українській історіографії простежується стійка тенденція поступового відходу від так званої подієвої історії. Усе більшого поширення набуває історико-антропологічний підхід до вивчення минулого, коли в центрі уваги дослідників опиняються конкретні люди з їхніми ідеями, уявленнями та стереотипами поведінки. Такі трансформації потребують як зміни методології досліджень, так і розширення джерельної бази. Серед джерел, які з точки зору історичної антропології мають значний потенціал, особливе місце займають матеріали церковного обліку населення – сповідні розписи та метричні книги. Запроваджені як масова форма обліку на початку XVIII ст., вони вже до кінця віку набули загальнообов'язкового характеру. Основний тягар ведення даної документації був покладений на плечі парафіяльних священиків. Отож, виглядає цілком природно, що інформація про них та членів їхніх родин найбільш повно представлена у вище згадуваних документах. Таким чином, ці матеріали можуть стати важливим джерелом дослідження парафіяльного духовенства.

У силу цілого ряду різних причин, ця тема розроблялася переважно дореволюційними істориками. Тут варто пригадати праці П. Знаменського "Приходское духовенство в России со времен реформы Петра" та Є. Крижановського "Очерки быта южнорусского сельского духовенства в XVIII веке". Серед сучасних розробок даної тематики, виконаних з урахуванням історико-антропологічних підходів, можна виокремити дослідження М. Яременка "Освітній рівень парафіяльного духовенства…" [19] та Л. Посохової "Брачные стратегии священников" [18].

Отже, виходячи з вищесказаного спробуємо:

– відтворити історію родини парафіяльних священиків села Яцини, Пирятинської протопопії, розкривши перспективи використання мате-

ріалів церковного обліку населення для реконструкції історії сімей;

– простежити можливі "стратегії" утримання парафії в руках родини та відтворити взаємини всередині неї;

– показати перспективи використання метричних книг для реконструкції повсякденного життя парафіяльних священиків.

Село Яцини, розташоване на лівому березі річки Удай, приблизно за двадцять п'ять кілометрів від м. Пирятина. Згідно з даними сповідного розпису 1758 р., в ньому налічувалося 89 дворів, у яких мешкало 1397 чоловік. За соціальним статусом більшість із них були козаками (1240 осіб), серед інших було 32 ремісники, 93 належали до посполитих і 32 представляли духовенство [8, арк.1]. У селі існувала дерев'яна церква Святого Архистратига Михаїла, священики якої підпорядковувалися Пирятинській протопопії Київської єпархії.

Обов'язки парафіяльного священика, очевидно, починаючи десь з 20-х років XVIII ст., в зазначеній церкві виконував Ісая Савич. Народився він близько 1676 р., але про місце його народження, походження та освіту, на жаль, відомостей не збереглося. У тридцяти однорічному віці він одружився на двадцятилітній Агафії Тимофіївні. У подружжя народилося шестеро дітей. Найстарший Лук'ян – в 1708 р., Іван – у 1724 р., Павло в 1733 р., Федір у 1738 р., Кирило в 1740 р. та Олексій у 1742 р. [8, арк.1].

Батьківську традицію церковнослужіння продовжили троє старших синів – Лук'ян, Іван та Павло. Так, зокрема, Лук'ян Ісаєв, 9 вересня 1738 р. був рукопокладений митрополитом Київським Рафаїлом Заборовським на половину батьківської парафії [5, арк.1]. Уже наступного року, у віці 31 року, він одружився на Марії Іванівні якій, на той час, виповнилося 20 років. В їхньому шлюбі теж народилося шестеро дітей. Найстарший із них Яків у 1740 р., його молодші брати Данило в 1742 р., Омелян в 1745 р., Кирило в 1750 р., Іван в 1752 р. та їхня сестра Марфа в 1754 р. [8, арк.1].

Певний час, з 1738 по 1764 рр., батько й син спільно виконували душпастирські обов'язки в парафії. Однак, з огляду на свій похилий вік, вісімдесятивосьмирічний Ісая Савич, вирішив передати свою частину парафії сину Павлові. Із цією метою у 1763 р. Ісая Савич звернувся в духовне правління Пирятинської протопопії з проханням призначити його на посаду диякона своєї парафії. Батько повідомляв, що його син закінчив Київську академію та висловлював сподівання, що згодом він змінить його на парафії. Ініціативу свого панотця підтримали й парафіяни, які зі свого боку звернулися в протопопію з подібним про-

ханням. Вони повідомляли, що священицький син не п'яниця, не вбивця й не злодій, а людина добропорядна й у церковному читанні вправна [4, арк.5-6]. Клопотання прихожан не пройшло безслідно й в 1765 р., після смерті о. Ісаї митрополит Арсеній Могилянський рукопоклав Павла на батьківську частину парафії.

Щойно ставши дияконом, Павло Ісаєв, якому на той час виповнився вже 31 рік, одружився із двадцятиоднорічною Параскою Омелянівною. В їхньому шлюбі народилося четверо дітей. Найстарший Захар – у 1765 р., Анна в 1767 р., Михайло в 1769 р. та Марина в 1771 рр.

Виникає питання: чому саме Павло – третій, а не Іван – другий син успадкував батьківську частину парафії? Як видно із джерел, Іван Ісаєв ще за життя батька був паламарем при парафіяльній церкві і продовжував виконувати ці обов'язки після його смерті. Відомо, що, на відміну від інших братів, він одружився досить рано – у 1749 р., у віці 22 роки на 17-річній Євдокії Романівні. Згодом у них народилося двоє дітей – Василь у 1750 р., та Трохим у 1758 р. [9, арк.1]. Можливо, що раннє одруження, імовірно всупереч батьківській волі, не дозволило йому продовжити навчання. Цілком можливо, що це викликало родинний конфлікт, у результаті якого батько став протегувати на диякона Павлова хоча той і був молодшим.

Після смерті батька Лук'ян та Павло Ісаєви продовжили спільно виконувати священицькі обов'язки серед парафіян. Саме тоді церковна громада пережила ряд серйозних потрясінь. Спочатку, в ніч з 22 на 23 червня 1766 р., з церкви сильним поривом вітру зірвало головну баню. Щоб виправити ситуацію, брати звернулися до Пирятинської протопопії з проханням зробити тимчасове перекриття, щоб можна було продовжувати богослужіння. Вони також прохали надати їм матеріальну допомогу для реконструкції церкви. Прохання, очевидно, не задовольнили й відбудова затягнулася. У лютому 1768 р. село відвідав перевіряючий – ієрей села Мокіївка Чижевський. У результаті церкву визнали непридатною до богослужіння. Церковне начиння потрібно було передати на зберігання Лук'яну Ісаєву. Крім того, священикам наказали негайно розпочати реконструкцію бані [2, арк.1-5]. На жаль, достеменно невідомо, чи ця реконструкція розпочалася, бо в ніч із 4 на 5 грудня 1768 р. церква, з невідомих причин, згоріла взагалі. Коштів на її відбудову в громади не було, тому в жовтні 1769 р. Київський митрополит Арсеній Могилянський видав розпорядження розпочати збір пожертвувань на відбудову церкви. Завдяки цьому храм відбудували близько 1773 р. [2, арк.8-9].

Проблеми з церквою доповнилися для Лук'яна Ісаєва особистими негараздами. У 1768 р. померла його дружина. А згодом йому довелося пережити ще й судову тяганину. Перший позов проти священика подав у квітні 1771 р. козак Яким Гиренко. Він стверджував, що о. Лук'ян приніс йому для вичинки три смушки, одна з яких зникла за невідомих обставин. Довідавшись про це, священик нібито вилаяв Якима непристойними словами, а потім, разом зі своїм сином Яковом та підсусідками, відібрав у нього вола.

Зі свого боку священиків син – Яків Лук'янович, на той час писар Лубенської полкової канцелярії, стверджував, що батько нікого не грабував, а до козака Гиренка він ходив сам вирішувати власні проблеми. Зрештою, справу вдалося залагодити полюбовно [1, арк.1-5].

Провадження по цій справі ще не було завершеним, як панотець із сином потрапили в нову халепу. У серпні того ж року в жителя села Бубнове Марка Кеди було викрадено коня та кобилу. За підозрою в крадіжці затримали мешканця Яцин, відставного гусара Павла Загоруйка. На допиті він зізнався, що вчинив злочин за намовою о. Лук'яна, в якого потім і переховував вкрадених коней. Він також стверджував, що священик, за допомогою свого сина, підробив довідку від сільського отамана, яка дозволяла безперешкодно їх продати. Пізніше, за цією ж довідкою, коней дійсно продали на ярмарку в Густинському монастирі.

Упродовж усього вересня в духовному правлінні Пирятинської протопопії збирали матеріали в цій справі, допитуючи яценівських козаків. Викликали на допит і священика, але він, зіславшись на хворобу, довгий час відмовлявся приїздити й лише 3 жовтня 1771 р. прибув у протопопію. На допиті він відкинув усі звинувачення, висунуті проти нього. Проте справу так і не завершили, бо вище згадуваний Павло Загоруйко втік із під варти [3, арк.3-16].

Наступні роки минули для родини Ісаєвих відносно спокійно. Данило, син о. Лук'яна після закінчення Переяславської семінарії був призначений дияконом у батьківську парафію. Щоправда, в 1777 р. родину спіткала чергова втрата – у віці п'ятдесяти трьох років помер середній брат Іван. Ненабагато пережив його й Павло, який відійшов у 1779 р. У нього залишилося двоє неповнолітніх дітей – Захар та Михайло [17, арк.1].

Оскільки хлопці були ще малими, а половина парафії залишилася без настоятеля, о. Лук'ян звернувся до протопопії з проханням затвердити себе настоятелем усієї яцинівської парафії. Воно підкріплювалося на-

гадуванням про те, що його батько – Ісая Савич, раніше нею управляв [5, арк.1]. Прохання задовольнили й у тому ж 1779 р., Лук'ян Ісаєв став настоятелем усієї парафії.

Однак на той час панотець досягнув уже досить поважного віку. Йому виповнився 71 рік, виконувати душпастирські обов'язки з кожним роком ставало все важче, а, отже, потрібно було потурбуватися про власну зміну. Імовірно, що саме з його ініціативи, у січні 1780 р. парафіяни звернулися в Пирятинське духовне правління з проханням призначити настоятелем церкви Федора Миргородського, який на той час навчався в класі філософії Київської академії. Він саме збирався одружуватися на дочці о. Лук'яна – Марфі.

Нажаль нез'ясованим залишається питання: чому священик вирішив передати парафію зятеві, а не одному з власних синів – Данилові чи Омеляну? Відомо, що вони на той час уже закінчили Переяславську семінарію, і можливо навчалися в Київській академії. Данило тоді вже був дияконом у батьківській церкві.

Отримавши всі необхідні рекомендації з Академії, 16 квітня 1780 р., Федір Миргородський був висвячений в ієреї всієї яцинівської парафії [7, арк.2-7]. На той момент парафія налічувала сто два двори, в яких проживало 1111 жителів. При вступі на посаду парафіяни склали з о. Федором угоду, в якій зафіксували принципи подальшої взаємодії. Згідно з нею за священиком зберігалися всі землі, якими володіли його попередники. Установлювався фіксований розмір оплати за здійснення тих чи інших треб. Так, за хрещення слід було заплатити три, а за сповідь одну копійку. Вінчання молодят своєї парафії коштувало для нареченого десять копійок, а для нареченої тридцять. У разі якщо наречений був з іншої парафії він мав заплатити один рубль, а з нареченої плата бралася за домовленістю. За поховання літньої особи слід було сплачувати десять копійок, а за дитину п'ять. Установлювався також розмір плати за поминання протягом сорока днів, велику панахиду та молебні за здоров'я й упокій. Окремо визначалася плата за освячення нового дому, ікон, колодязів, паски тощо [7, арк.12].

Використовуючи матеріали метричної книги за 1781 р., можемо відтворити помісячну кількість відправлення священиком обрядів хрещень, вінчань та поховань (відспівувань), а також визначити розмір прибутків за їх виконання. Так, за січень о. Федором було хрещено одинадцять дітей, здійснено чотири вінчання та поховано трьох чоловіків. У наступні місяці ситуація виглядала так: у лютому – чотирьох осіб охрещено й чотирьох поховано, у березні – шістьох хрещено

й шістьох поховано, у квітні – двох хрещено, десять пар обвінчано й трьох осіб поховано, у травні – двох хрещено, чотири пари вінчано й трьох осіб поховано. У червні – п'ятьох осіб хрещено, одну поховано. У липні – сімох хрещено й чотирьох поховано, у серпні – чотирьох осіб хрещено, трьох поховано, у вересні – сімох хрещено, у жовтні – вісім осіб хрещено, одна пара вінчана, двох поховано, у листопаді – чотирьох хрещено, дві пари вінчані, один похований, у грудні – п'ятьох хрещено та одного поховано [16, арк.175–183].

На підставі цього можемо дійти висновку, що найбільш інтенсивно вищеперераховані обряди здійснювалися священиком у січні, березні, квітні, травні, жовтні та листопаді. У той же час у лютому, червні, серпні, вересні й грудні їхня кількість була незначною. Зрозуміло, що кількість здійснених треб безпосередньо впливала на прибутки священика. Найбільш вдалими в цьому сенсі були місяці з великою кількістю весіль, оскільки обряд вінчання оплачувався найдорожче. З огляду на наведені вище тарифи найбільший прибуток о. Федір отримав: у квітні – 4 рублі 36 копійок, січні – 2 рублі 83 копійки, травні – 1 рубль 91 копійку та листопаді – 1 рубль 2 копійки. Для порівняння: доходи у вересні становили 21 копійку, а в червні та грудні – 25 копійок. Загалом можемо констатувати, що лише у вищеперераховані чотири місяці прибуток священика перевищував один рубль, в усі ж інші він не підіймався вище п'ятдесяти копійок. Підбиваючи підсумки, відзначаємо, що в 1781 р. сумарний прибуток становив 13 рублів 52 копійки з них дев'ять рублів становила плата за вінчання, два рублі шістдесят копійок за поховання й один рубль дев'яносто дві копійки оплата за хрещення. Якщо рахувати час, витрачений на здійснення обрядів, то отримаємо вісімдесят шість днів, у які священик здійснював вищеозначені церемонії. Зрозуміло, що такі прибутки не могли задовольнити потреб священика та його родини. Для порівняння зауважимо, що вартість вола, наприклад, складала п'ять рублів, а коня – в середньому чотири рублі [3, арк.3–4].

Як ми зазначали вище, однією з умов вступу на посаду священика для Федора Миргородського було одруження з Марфою дочкою о. Лук'яна Ісаєва. Свою обіцянку він виконав у 1781 р. В їхньому шлюбі народилося четверо дітей: два сини – Марко, народився в 1782 р. та Василь – у 1788 р. й дві доньки: Марфа – 1784 р. народження та Варвара – 1786 р. [13, арк.36].

Не лишилися без шматка хліба й діти колишнього священика Павла Ісаєва. Восени 1788 р. парафіяни звертаються в Пирятинську

протопопію з проханням призначити його сина Захара Ісаєвського дияконом у їхню парафію. Захару на той момент виповнилося двадцять три роки, і він був учнем вищого класу граматики Київської Академії. Бажання Захара зайняти цю посаду, імовірно, мотивувалося його раннім одруженням на Федорі Іванівні (в 1787 р.) та появі в родині спадкоємця, сина Потапа. Духовне правління й на цей раз пішло на зустріч побажанням парафіян [6, арк.1-2]. А другий син о. Лук'яна – Данило став пономарем цієї ж церкви.

Трагічними для родини видалися 1791 та 1792 рр. Спочатку в липні 1791 р. у віці восьмидесяти трьох років помер о. Лук'ян. Пізніше, очевидно, наприкінці 1791 р. або ж на початку 1792 р. несподівано померли й о. Федір Миргородський та його старший син Марко. Точної дати й причини їхніх смертей, на жаль, установити не вдалося, але сповідний розпис за 1793 р. фіксує попадю Марфу Лук'янівну вже вдовою із трьома дітьми.

Деякий час обов'язки парафіяльного ієрея виконував сорокарічний о. Діонісій Скабовський. [14, арк.29]. Проте згодом, у 1798 р., на парафію призначають нового молодого священика о. Арсенія Дацевича. У тому ж році він одружується з Марфою, старшою дочкою померлого о. Федора Миргородського. Таке одруження, незважаючи на достатньо молодий вік нареченої – 14 років, дозволило зберегти парафію під контролем родини Ісаєвичів. Можемо припустити, що велику роль у цьому відіграла стара попадя Марфа Лук'янівна. Протягом всіх цих змін її рідний брат – Данило Лук'янович виріс до посади диякона, а двоюрідний – Захар був понижений до пономаря [15, арк.58]. Очевидно, у родині існував якийсь внутрішній конфлікт, який, однак не заважав Ісаєвичам дбати про спільні інтереси.

Таким чином, вищесказане дозволяє нам дійти таких висновків:

- *по перше, при наявності послідовно збережених щорічних сповідних розписів по тій чи іншій парафії, можливе застосування методів "історії сімї", у тому числі й для дослідження родин духовенства;*
- *по друге, матеріали метричних книг можуть слугувати джерелом для відтворення повсякденного життя парафіяльного духовенства в контексті здійснення ними своїх душпастирських обов'язків та їхнього матеріального забезпечення;*
- *по третє, залучення мікроісторичного підходу до вивчення історії священицьких родин, дозволяє по новому подивитися на окремі аспекти функціонування соціальної структури Гетьманщини.*

Джерела та література

1. Державний архів Полтавської області (ДАПО) – Ф. 801. – Оп. 1 – Спр. 294. – Арк. 1-6.

2. ДАПО – Спр. 120. – Арк. 1-11.

3. ДАПО – Спр. 295. – Арк. 1-20.

4. ДАПО – Спр. 27. – Арк. 1-11.

5. ДАПО – Спр. 650 – Арк. 1-15.

6. ДАПО – Спр. 956. – Арк. 1-9.

7. ДАПО – Спр. 680. – Арк. 1-13.

8. ДАПО – Спр. 19. – Арк. 1-15.

9. ДАПО – Сп. 234. – Арк. 1-18.

10. ДАПО – Спр. 445. – Арк. 1-19.

11. ДАПО – Спр. 714. – Арк. 1-38.

12. ДАПО – Спр. 784. – Арк. 1-54.

13. ДАПО – Спр. 1044. – Арк. 1-54.

14. ДАПО – Спр. 1141. – Арк. 1-48.

15. ДАПО – Спр. 1375. – Арк. 1-77.

16. Центральний державний історичний архів України м. Київ – Ф. 127 – Оп.1012 – Спр. 676. – Арк. 175 – 183.

17. ДАПО – Ф. 801 – Оп.1 – Спр. 654.

18. Посохова Л.Ю. «Ссылка для женитьбы место…» Брачные стратегии священников в контексте социокультурного конфликта в Украине в XVIII веке // Адам и Ева. Альманах гендерной истории. – 2007. – № 13. – С. 39–54.

19. Яременко М. Освітній рівень парафіяльного духовенства // Просемінарій: Медієвістика. Історія Церкви, науки і культури. – К., 2008. – Випуск.7. – С. 269–299.

Віталій Дмитренко (Полтава, Україна) ***Священики Ісаєвичі: спроба реконструкції історії сім'ї парафіяльного духовенства XVIII ст. за матеріалами облікових джерел церковного походження***

У статті здійснена спроба відтворити історію родини парафіяльних священиків села Яцини Пирятинської протопопії. Показані перспективи використання матеріалів облікових джерел церковного походження. Простежується стратегія утримання парафії в родині та можливості використання метричних книг при описові повсякденного життя духовенства.

Ключові слова: духовенство, сповідні розписи, метричні книги, сім'я

Виталий Дмитренко (Полтава, Украина) ***Священники Исаевичи: попытка реконструкции истории семьи приходского духовенства XVIII в. по учетным материалам церковного происхождения***

В статье предпринята попытка воссоздать историю семьи приходских священников села Яцыны Пирятинской протопопии. Показаны перспективы использования учетных материалов церковного происхождения. Прослеживаются стратегии удержания прихода в руках семьи и возможности использования метрических книг при описании повседневной жизни духовенства.

Ключевые слова: духовенство, исповедные росписи, метрические книги, сім'я